

УДК 378.6(430)

С.В. Благініна, к. пед. н., доцент

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ В УМОВАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. Розглянута еволюція вищої освіти Німеччини, вказані провідні тенденції її розвитку після об'єднання. Акцентовано національні пріоритети – підвищення професіоналізації, ефективності наукових досліджень і технологічного прогресу в умовах участі в Болонському процесі та інших європейських проектах.

Ключові слова: еволюція вищої освіти, освітня політика, професіоналізація, вищі фахові школи, Болонський процес, державний науковий сектор.

С.В. Благинина, к. пед. н., доцент

ЭВОЛЮЦИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ГЕРМАНИИ В УСЛОВИЯХ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА

Аннотация. Рассмотрена эволюция высшего образования Германии, указаны ведущие тенденции ее развития после объединения. Акцентированы национальные приоритеты - повышение профессионализации, эффективности научных исследований и технологического прогресса в условиях участия в Болонском процессе и других европейских проектах.

Ключевые слова: эволюция высшего образования, образовательная политика, профессионализация, высшие профессиональные школы, Болонский процесс, государственный научный сектор.

S.V. Blaginina, Ph. D., Associate Professor

EVOLUTION OF SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF GERMANY IN THE CONDITIONS OF BOLOGNA PROCESS

Abstract. Evolution of higher education of Germany and the specified conducting tendencies of its development after unification is considered. National priorities - increase professionalization, an efficiency of scientific research and technological progress in conditions of participation in Bologna process and other European projects are stressed.

Keywords: evolution of higher education, educational politics, professionalization, higher professional schools, Bologna process, state scientific sector.

Актуальність теми дослідження. Німеччина й система її вищої освіти порівняно часто ставали об'єктом дослідження педагогів України. Та це не означає, що у нас добре відомі й запропоновані для запозичення чи врахування всі дося-

гнення й провідні тенденції сучасних змін вищої школи Німеччини, які відбуваються в складних умовах європейської інтеграції.

Постановка проблеми. Викликає значний інтерес процес розвитку системи вищої освіти Німеччини в сучасних умовах, професіоналізація та інші тенденції розвитку освітньо-наукового комплексу ФРН.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими для дослідження тенденцій розвитку системи вищої освіти Німеччини є наукові роботи з комперативної педагогіки вітчизняних вчених Н. Авшенюк, С Коваленко, О. Локшиної, Н. Ничкало, Л. Пуховської. Вивченню історичних аспектів становлення системи освіти Німеччини присвятили свої праці Н. Махиня, С. Павлюк, організації вищої професійної освіти Німеччини – О.Іванова, Н. Козак, О. Турчин, Л. Чулкова, О. Шапочкіна та інші. Історія формування системи освіти Німеччини пройшла довгий шлях, оскільки тривалий час країна існувала не як об'єднана держава, а складалася з великої кількості князівств, які змагалися одне з одним у досягненнях своїх „національних” університетів. Мережа німецьких університетів виникла ще у Середньовіччі не для обслуговування потреб виробництва і життєзабезпечення країни, а для виконання наказів Церкви і Держави, яка часто була невеликим князівством. Сучасна земельно-федеративна побудова Німеччини та її освітніх систем – один з найбільш помітних наслідків феодальної роздрібненості.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Німеччина й система її вищої освіти порівняно часто ставали об'єктом дослідження педагогів України. Та це не означає, що у нас добре відомі й запропоновані для запозичення чи врахування всі досягнення й провідні тенденції сучасних змін вищої школи Німеччини, які відбуваються в складних умовах європейської інтеграції. У статті ми розглянемо головні характеристики вищої освіти сучасної Німеччини та кілька провідних тенденцій її розвитку.

Постановка завдання. В роботі розглядаються головні характеристики вищої освіти сучасної Німеччини та кілька провідних тенденцій її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Історія формування системи освіти Німеччини пройшла довгий шлях, оскільки тривалий час країна існувала не як об'єднана держава, а складалася з великої кількості князівств, які змагалися одне з одним у досягненнях своїх „національних” університетів. Мережа німецьких університетів виникла ще у Середньовіччі не для обслуговування потреб виробництва і життєзабезпечення країни, а для виконання наказів Церкви і Держави, яка часто була невеликим князівством. Сучасна земельно-федеративна побудова Німеччини та її освітніх систем – один з найбільш помітних наслідків феодальної роздрібненості.

На момент появи перших університетів (м.Гейдельберг, 1385 р., м. Кьольн, 1388 р.) в Європі вже існували вищі навчальні заклади (Італія, Франція та ін.). Сьогодні серед науковців побутує думка про те, що німецькі університети могли б обрати для свого розвитку не Болонський зразок університету-республіки, а вертикально інтегровану паризьку модель, яка є ближчою до державного устрою німецьких князівств, оскільки передбачає викладання і вивчення теології, права, медицини та філософії.

Поділ німецької території країни на мікрокнязівства і релігійні незгоди стали головною причиною появи в Німеччині рекордної для Європи кількості університетів – майже 40 на початку XVIII століття. На традиційних чотирьох факультетах теології, медицини, права і вільних мистецтв готували державних чиновників. Зрозуміло, що пізніше кількість закладів могла не зростати, а лише зменшуватися внаслідок злиття князівств. Та важливіше вказати на те, що жорсткий консерватизм релігійного і світського вищого керівництва став причиною змистового занепаду, оскільки перелік навчальних дисциплін і програми навчання тривалий час не змінювалися.

Тому пройшли цілі століття до того моменту, коли розпочався перехід на викладання німецькою мовою, а у навчальному плані з'явилися перші нетрадиційні, переважно природничо-математичні, дисципліни. Цей процес розпочався не в „старих”, а в так званих „нових” університетах, які стали виникати у період початку формування індустріального способу виробництва з'явилися нові університети (Галле, 1694 р.; славнозвісний Гьоттінген, 1737 р.; Ерлаген, 1783 р. та ін.). Руйнівного удару зазнала німецька система університетської освіти під час наполеонівських спроб „навести лад в Європі”, адже чимало закладів зникли, а частина згоріла [4, с.84].

Після усвідомлення Німеччиною необхідності єднання і початку підготовки до створення у 1815 р. Німецького союзу керівнику міністерства освіти Пруссії і відомому в той час філософу Вільгельму фон Гумбольдту вдалося створити нову вищу освіту, відмовившись і від попередніх парадигм, і від засад управління. Нові ідеї були сконцентровані в Берлінському університеті, в основу діяльності якого В.Гумбольдт поклав кілька непорушних і до сьогодні принципів: „широку автономію при державному фінансуванні, самоуправління групи керівників кафедр (ординаріїв), розвиток досліджень широкого практичного спрямування, відмінність університетської освіти від шкільної та від суто професійної підготовки. Усе це стало основою свободи викладання для професорів і поєднання науки й навчання для студентів” [3, с.135].

Потреби промисловості вимагали розвитку прикладних досліджень і підготовки інженерів вищої кваліфікації, тому Вільгельм фон Гумбольдт запропонував реалізувати дане завдання мережі закладів, для створення яких обрав французьку модель „політехнічної школи”. Саме на цій основі в Німеччині було відкрито політехнічні університети.

Важливо вказати, що ідея Гумбольдта була настільки вдалою і вчасною, а „німецьке” впровадження – повним і довершеним, що за кілька десятиліть Німеччина стала світовим науково-освітнім лідером, а Берлінський університет – кращим закладом на планеті. На початку XX ст. лише він і Паризький університет мали понад 10 тис. студентів, але німецький навчальний заклад за кількістю і якістю наукової продукції був попереду.

Відомо, що надмірна військова активність у першій половині XX століття стала головною причиною втрати німецькими університетами свого освітньо-наукового лідерства і перетворила німецьку мову з найбільш уживаної для поширення найновіших відкриттів на другорядну – у даний момент чимало надрукованих у Німеччині наукових часописів містять переважно англійські тексти.

Освітнє відновлення і процес перетворення системи освіти у засіб викорінення фашистських ідей виявилися „поділеними” на дві частини – на Сході (НДР) вимушено була обрана радянська модель освіти і проголошена втіленням суспільного призначення робітничого класу і німецько-комуністичного вчення, а на Заході (ФРН) – модель повернення до засад неогуманізму і модернізації кращих традицій, що існували до початку розквіту мілітаризму. Відмінності в політично-соціальних принципах не сприяли успішному розвитку вищих шкіл в обох німецьких державах, де було розпочато перехід від елітарної вищої освіти до першої стадії масової, яка мала на меті охопити приблизно 20-30% відсотків молоді студентського віку.

Процес об'єднання Німеччини в єдину державу сприяв розширенню типів навчальних закладів у системі вищої освіти. За статистичними даними федерального міністерства освіти і науки Німеччини на 2010 – 2011 р. сьогодні в країні студенти мають можливість обрати для навчання один з 470 існуючих вищих навчальних закладів. Серед них 132 є державними, 338 недержавними (15 з них знаходяться на забезпеченні релігійних громад).

Таблиця 1

Мережа вищих навчальних закладів Німеччини у 2010/2011 роках [9]

Тип закладів	2010/2011
Університети	19
Технічні вищі школи	23
С/г вищі школи	7
Народно-господарчі вищі школи	79
Педагогічні вищі школи	18
Медичні вищі школи	9
Морські вищі школи	2
Спортивні академії	6
Мистецькі вищі школи	22
Богословські вищі школи	14
Академії оборони і Міністерства внутрішніх справ	17
Інші вищі школи	254
Всього	470

З наведеної вище таблиці чітко прослідковується, що сектор вищої освіти досить чітко поділений на групи.. До університетського типу закладів німецька статистика відносить класичні академічні і технічні університети, вищі школи для підготовки вчителів, теологів, лікарів та ін. Контингент навчальних закладів характеризується стабільністю, маючи тенденцію до зростання. Так само стабільним є контингент вищих фахових шкіл мистецтв і державного управління.

Чи не єдиним динамічним сектором вищої освіти Німеччини залишається сектор вищої професійної освіти, який включає вищі фахові школи (Fachhochschulen), рішення про створення яких було прийняте ще у 1968 р. [2; 4; 5]. Орієнтоване на практичну діяльність шкільне навчання молоді стало поштовхом для створення і розширення специфічних закладів вищої освіти, яку у даний момент називають „професіоналізованою” і за Міжнародною стандартною класифікацією освіти 1997 р. відносять до групи „В”, у межах якої присуджують специфічні дипломи, які також позначаються літерою „В”. Надалі можна сказати,

що в аспектах кількісних характеристик освітня система Німеччина увійшла у довготривалий період стабілізації як стосовно характеристик мережі навчальних закладів, так і студентських контингентів, свідченням чого є таблиця 2.

Таблиця 2

Кількість студентів фахових вищих шкіл (2000 - 2014) [10]

Зимовий семестр	Разом	Чол.	Жін.
2000/01	11 743	8 131	3 612
2001/02	14 338	9 535	4 803
2002/03	17 409	11 017	6 392
2003/04	20 591	12 692	7 899
2004/05	23 394	14 007	9 387
2005/06	25 727	14 997	10 730
2006/07	28 426	16 202	12 224
2007/08	31 064	17 242	13 822
2008/09	33 615	18 215	15 400
2009/10	36 085	19 527	16 558
2010/11	37 564	20 233	17 331
2011/12	39 276	20 920	18 356
2012/13	41 366	21 891	19 475
2013/14	43 593	22 988	20 605
2014/15	45 660	23 740	21 920

До переваг відносять високу спрямованість на потреби ринку праці, відносно малу тривалість навчання (вона на 2-3 роки менша, ніж в університетах), високу якість дипломів та їх міжнародне визнання тощо. У середньому рік триває безпосередня підготовка на місці праці. Для всієї держави та її бюджету не менш важливим є той факт, що підготовка одного студента у вищій фаховій школі коштує набагато дешевше, ніж в університеті (для більшості спеціальностей – у два-три рази).

Проблема полягає у тому, що вищі фахові школи мають значні труднощі в кадровому забезпеченні – самі вони найчастіше не можуть підготувати професорів, які змушені виконувати багаторічні дослідження і захищати дисертації в університетах. Законодавство Німеччини висуває високі вимоги до професорського складу, представники якого повинні публікувати наукові праці, підтверджуючи тим самим свій високий професійний рівень.

Вражає розрив і в навчальних вимогах до професорів університетів та їх колег, які керують кафедрами у вищих фахових школах. Перші мають на тиждень не більше 8 годин дидактичної (викладацької) діяльності, а другі – 18 годин, до того ж, отримуючи приблизно на 20% меншу заробітну плату. Зрозуміло, що більшість закладів з великої групи вищих фахових шкіл, розташованих часто у невеликих містах, має значні труднощі з тим, щоб залучити до себе вихованців найбільш престижних університетів після захисту докторських дисертацій.

Якщо розглядати загальні тенденції розвитку вищої освіти Німеччини, то слід вказати на намагання перетворити більшу частину вищих фахових шкіл на політехнічні чи спеціалізовані університети з отриманням права мати аспірантуру,

вести наукові дослідження і присуджувати наукові ступені. Наслідком цього стає збільшення тривалості навчання у вищих фахових школах у середньому до чотирьох років і включення в навчальні плани сучасних курсів і дисциплін, що охоплюють найважливіші напрями – телекомунікацію, електронні інформаційні засоби і технології.

Звернення до подібної тематики різко розширює можливості проведення наукових досліджень на рівні вищих фахових шкіл, оскільки дає змогу залучити значні кошти великих фірм і створити добре обладнані науково-дослідні підрозділи. Можна сказати, що професійний сектор вищої освіти Німеччини виявився більш підприємливим від академічного і загалом непогано використовує нові технологічні перспективи.

Німецький уряд постійно піклується про освіту країни, виділяючи значні кошти про що свідчить подана нижче таблиця. Фінансові витрати, які уряд вкладає в розвиток освітньої галузі є причиною того, що Німеччина утримує високе світове місце за обсягом і рівнем фундаментальних і високотехнологічних наукових досліджень.

Таблиця 3

Бюджетні витрати на освіту й науку в Німеччині (1995/2010) [7]

Роки	1995	2008	2009	2010
Освітні галузі				
Освітній бюджет (загалом)	125.4 млрд.євро	153.9 млрд.євро	164.6 млрд.євро	172.3 млрд.євро
Розвиток і дослідження	40.5 млрд.євро	66.5 млрд.євро	67.0 млрд.євро	69.9 млрд.євро
Освітня і наукова інфраструктура	4.0 млрд.євро	4.9 млрд.євро	5.1 млрд.євро	4.9 млрд.євро

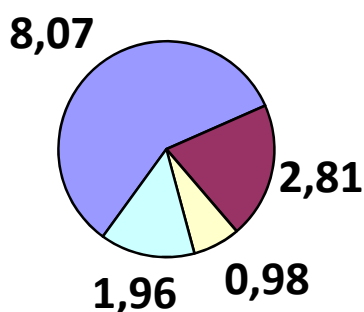
Академічна наука майже повністю сконцентрована в університетах. У Німеччині високо цінують як класичні заклади, так і створені у середині XIX сторіччя Мюнхенський, Дрезденський та кілька інших технічних університетів. Хоч за останні десятиріччя в отриманні коштів на наукові пошуки класичні і технічні державні університети Німеччини віддали першість приватному сектору, вони не втратили свого унікального положення єдиного потужного джерела підготовки нових кадрів дослідників для себе і всіх інших, бо мають найширше за кількістю напрямків поле наукових досліджень з найкращими умовами для міждисциплінарних проектів і програм [7]. Основу організованої і керованої наукової потужності Німеччини складає державний науковий сектор, який створювався і вдосконалювався ще з 1816 року.

Вже з середини XIX століття Німеччина мала відносно розвинений промисловий науковий сектор, діяльність якого забезпечували кошти відомих тогочасних електротехнічних і машинобудівних фірм. Отримані результати впроваджувалися на заводах, тому невдовзі уряд став фінансово підтримувати цей науковий сектор. У наш час більша частина важливих для промисловості наукових і технологічних пошуків виконується у цьому секторі переважно на позабюджетні кошти. Протягом багатьох років Німеччина витрачає на наукові дослідження не

менше 2,8 відсотків валового національного продукту – цей показник є досить високим.

Діаграма 1

Витрати федеральних міністерств на дослідження і розробки у всіх галузях Німеччини в млрд.євро (2012 р.) ([7])

- федеральне міністерство освіти і науки
- федеральне міністерство господарства і технологій
- федеральне міністерство оборони
- інші ресурси

Важливо відзначити послідовність й урівноваженість німецької політики в наукових дослідженнях. Вагомі рішення приймаються лише після аналізу центральним і земельними урядами спільно з представницькими дорадчими органами, в яких беруть участь кращі вчені зі світовим ім'ям, обрані науковою громадськістю. Серед найвпливовіших дорадчих органів Німецька Спілка дослідників, Наукова Рада і Федеральна асоціація німецької промисловості [8].

Останнім часом значно підвищилася увага до перспективних технологій та нових методів роботи з інформацією, поступово зростає обсяг досліджень "гуманітарного" спрямування нових технологій, зокрема, вивчення впливу техносфери на людину, пошуки науково-технологічних розв'язань пекучих екологічних проблем та інші. Істотно покращується швидкість та ефективність організації наукової взаємодії між трьома секторами всередині Німеччини й все більша увага надається кооперації науки в межах Європейського Союзу і навіть світу. Експерти вважають, що в останніх аспектах німецька наука ще не досягла типових для більшості інших розвинутих країн рівнів кооперації, зокрема, внаслідок "малорухомості" наукового персоналу, порівняно рідких обмінів науковцями не лише з сусідніми країнами, але й в межах самої Німеччини.

На інтенсифікацію обмінів всіх типів позитивно вплинули як процеси західно-європейської інтеграції, так і об'єднання двох німецьких держав в одну. Втім, останнє створило чимало зрозумілих труднощів як гуманітарного, так і чисто фінансового плану. Витрати на економічний розвиток східних земель у 1990-х ро-

ках привели до відставання розширення фондів на науку від росту всього валового національного продукту Німеччини, але з початком нового сторіччя цей недолік був ліквідований.

Висновки. Німеччина є однією з ініціаторів Болонського процесу побудови об'єднаного європейського простору вищої освіти і науки, активний учасник всіх інших проектів, які спрямовані на прискорення розвитку наукового прогресу. Саме ці міркування можуть пояснити той факт, що серед усіх країн Європейського Союзу Німеччина стала нашим найбільш послідовним партнером у науково-освітній співпраці. Ця співпраця особливо активізувалася з часу відновлення незалежності України і має хороші перспективи. Можна лише побажати краще вивчати німецький досвід і активніше впроваджувати в Україні політику концентрованої підтримки наук і високих технологій.

Література

1. Абашкіна Н.В. Рушійні сили розвитку вищої професійної освіти в зарубіжних країнах // Наукові записки Ніжинського держ.пед.ун-ту імені М.Гоголя. Псих.-пед. науки. - №4, Част.1. - 2002. - С. 45 - 48.
2. Карпукhin Д.В.(автор-составитель). Мир международного образования или как учиться за границей. — Х. : МИР в МИГ, 1996. — 325 с.
3. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів : Монографія. – К. : МАУП-МКА, 1997. – 208 с.
4. Системы высшего образования стран Запада : Справочник. Ч. II — М. : Изд-во УДН, 1991. — 192 с.
5. Germany : System of Education. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eurydice.org
6. Gibbs W.W. Lost Science in the Third World - *Scientific American*, August 1995, 76-84.
7. Grund und Struktur Daten 2010/11. - Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft, Bonn, 2011. - 361 p.
8. Peisert H., Framhein G. Higher Education in the Federal Republic of Germany - CEPES, Bucharest, 1990. - 103 p.
9. Сайт університету Касселя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uni-kassel.de>
10. Statistic Austria. Die Informationsmanager. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bildung_und_kultur/formales_bildungswesen/universitaeten_studium/index.html

References

1. Abashkina, N. V. (2002). Rushiini syly rozvytku vyshchoi profesiinoi osvity v zarubizhnykh krainakh [The driving forces behind the development of higher professional education in foreign countries]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzh.ped.un-tu imeni M.Hoholia – Scientific notes of the Nizhyn State Pedagogical University named after M.Gogol*, 4(1), 45 – 48. [in Ukrainian]
2. Karpukhin, D.V. (1996). *Mir mezhdunarodnogo obrazovaniia ili kak uchitsia za granitsej* [The world of international education or how to study abroad]. Kharkiv: MIR v MIG [in Russian]
3. Korsak, K.V. (1997). *Svitova vyshcha osvita. Porivniannia i vyznannia zakordonnykh kvalifikatsii i dyplomiv* [Svitova vyshcha osvita. Porivniannia i vyznannia zakordonnykh kvalifikatsii i dyplomiv]. Kyiv: MAUP-MKA. [in Ukrainian]
4. *Sistemy vysshogo obrazovaniia stran Zapada* [Higher education systems of Western countries]. (1991). (Vols. 2). Moscow: Izd-vo UDN [in Russian].
5. Німеччина: Система освіти [Germany: System of Education]. Retrieved from www.eurydice.org [in German].
6. Gibbs, W.W. (1995). Lost Science in the Third World. *Scientific American*, 76 – 84. [in English].
7. *Grund und Struktur Daten* (2011). Bonn: Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft [in German].
8. Peisert, H., Framhein, G. (1994) *Higher Education in the Federal Republic of Germany*. Bucharest: CEPES [in English].
9. Сайт університету Касселя [Kassel Universität]. <http://www.uni-kassel.de>. Retrieved from <http://www.uni-kassel.de> [in German].
10. Сайт Статистики Австрії [Statistic Austria. Die Informationsmanager]. http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bildung_und_kultur/formales_bildungswesen/universitaeten_studium/index.html. Retrieved from http://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bildung_und_kultur/formales_bildungswesen/universitaeten_studium/index.html [in German].